

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БИЛИМ БЕРҮҮ
ЖАНА ИЛИМ МИНИСТРЛИГИ**

Ж. БАЛАСАГЫН атындагы КЫРГЫЗ УЛУТТУК УНИВЕРСИТЕТИ

**Б. ОСМОНОВ атындагы ЖАЛАЛ-АБАД МАМЛЕКЕТТИК
УНИВЕРСИТЕТИ**

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ИИМинин МИЛИЦИЯНЫН
ГЕНЕРАЛ-МАЙОРУ Э.А. АЛИЕВ атындагы АКАДЕМИЯСЫ**

Д 12.23.668 диссертациялык кеңеши

Кол жазма укугунда
УДК: 343.43:343.211 (043.3)

Иманкулова Айзада Нурбековна

**Жекече жашоонун кол тийбестигин бузуу үчүн
кылмыш-жаза жоопкерчилиги**

12.00.08 – кылмыш-жаза мыйзамдары жанакриминология; кылмыш-жаза-
аткаруу укугу

юридика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын
изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын
авторефераты

Бишкек – 2023

Изилдөө иши Б.Н. Ельцин ат. Кыргыз-Россия Славян университетинин юридикалык факультетинин кылмыш-жаза укугу жана криминология кафедрасында аткарылды

Илимий жетекчиси

Сулайманова Назгуль Назарбековна
юридикалык илимдердин доктору, профессор,
Б.Н. Ельцин ат. Кыргыз-Россия Славян университетинин юридикалык факультетинин кылмыш-жаза укугу жана криминология кафедрасынын башчысы

Расмий оппоненттер:

Акимжанов Талгат Курманович
юридикалык илимдердин доктору, профессор, Казах Республикасынын, Алматы шаарындагы “Туран” Университетинин юриспруденция жана эл аралык укук кафедрасынын профессору
Эсенбаев Нурлан Бердибекович
юридика илимдеринин кандидаты, доцент, Ош шаардык сотунун судьясы

Жетектөөчү мекеме:

Кыргызстандагы Эл-аралык университетинин Окуу-өндүрүштүк комплекси, юриспруденция жана эл аралык укук кафедрасы (дареги: 7200744, Кыргыз Республикасы, Бишкек ш., 7-апрель көч., 4А)

Диссертациялык иш 2023-жылдын «24» ноябырында саат 9.30 да Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университети, Б. Осмонов атындагы Жалал-Абад мамлекеттик университети, жана Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлигинин милициянын генерал-майору Э. А. Алиев атындагы Академиясына караштуу юридика илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын коргоо боюнча түзүлгөн Д 12.23.668 диссертациялык кеңештин жыйынында корголот. Дареги: 720033, Кыргыз Республикасы, Бишкек ш., К Чүй пр. 180а; конференциялар залы (412-ауд.). Видеоконференцияга шилтеме: <https://vc.vak.kg/b/122-sts-08l-13b>

Диссертациялык иш менен Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин А. Табалдиев атындагы (Бишкек ш., Жибек Жолу көч., 394), Б. Осмонов атындагы Жалал-Абад мамлекеттик университетинин (Жалал-Абад ш., Ленина көч., 47) жана Кыргыз Республикасынын ИИМинин милициянын генерал-майору Э.А. Алиев атындагы Академиясынын (Бишкек ш., Ч. Валиханов көч., 1 «А») китепканаларынан, ошондой эле диссертациялык кеңештин https://vak.kg/diss_sovety/d-12-23-668/ сайтынан таанышууга болот.

Автореферат 2023-жылдын «24» октябырында жөнөтүлдү.

Диссертациялык кеңештин
окумуштуу катчысы,
юридика илимдеринин доктору, доцент

Абдукаримова Н. Э.

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Диссертациянын темасынын актуалдуулугу. Терең саясий жана социалдык-экономикалык кайра түзүүлөрдүн, кооптуу кылмыштуу көрүнүштөргө каршы күрөшүүнү уюштуруунун шарттарында адамдын жана жарандын фундаменталдык конституциялык укуктарын жана эркиндиктерин, анын ичинде адамдын жеке турмушунун кол тийбестигине болгон укуктарын коргоону жана сактоону камсыз кылуунун гаранты катары мамлекеттин ролу күчөтүлөт. Коомдук мамилелерди демократиялаштыруу деңгээлинин көрсөткүчү катары, жекече жашоого болгон укук мамлекеттин жана коомдун кийлигишүүсүнөн инсандын автономиясын камсыз кылган социалдык-укуктук баалуулуктардын системасы болуп саналат. Бул укук адамга өзүн терең таанууга мүмкүндүк берет; бул инсандын статусу үчүн аныктоочу мааниге ээ [А.А.Павлинов, *жеке турмуштун кол тийбестиги бузулгандыгы үчүн кылмыш жоопкерчилиги // Россия мыйзамдуулугундагы боштуктар. 2003. - № 6. – 187- бет*]. Ушуга байланыштуу инсандын жеке турмушунун кол тийбестигинин мамлекеттик кепилдиктеринин системасын түзүү жана камсыз кылуу реалдуу демократияга жана укуктук коомчулукка умтулган мамлекеттин артыкчылыктумилдеттеринин бири болуп саналат.

Кыргыз Республикасынын Конституциясы (КР) адамдын укуктары менен эркиндиктерин мамлекеттин эң жогорку баалуулугу деп жарыялайт, алар мамлекеттик бийлик жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ишинин маңызын жана мазмунун аныктайт. Конституцияда укуктук коргоо жана сактоонун негизги объектери көрсөтүлгөн, анын ичинде адамдын жекече жашоого укугу жана ага кол тийбестик.

Инсандын конституциялык укуктары менен эркиндиктеринин артыкчылыгы кылмыш-жаза мыйзамдарында чагылдырылган, ал кыйла натыйжалуу укуктук коргоочу болуп саналат, анткени ал конкреттүү мамлекеттин баалуулук артыкчылыктарын объективдүү чагылдырат. Ошону менен бирге инсандын конституциялык укуктарын жана эркиндиктерин мыйзамдык деңгээлде жарыялоо алардын иш жүзүндө камсыздалышын жана сакталышын дегеле билдирбейт. Кыргыз Республикасынын инсандын укуктарын жана эркиндиктерин, анын ичинде жеке турмушка кол тийбестик укугун камсыз кылуу жаатындагы мыйзамдарын талдоо белгилүү бир көйгөйлөрдүн бар экендигин көрсөттү. Кеп, атап айтканда, бүгүнкү күнгө чейин анда “адамдын жекече жашоосу”, “жекече жашоого укук”, “жеке жашоонун кол тийбестигине укук”, “жеке жана үй-бүлөлүк сырлар” деген түшүнүктөрдүн так аныкталбагандыгы жөнүндө болууда; инсандын жекече жашоосу чөйрөсүнө мамлекеттик кийлигишүүнүн чектери аныкталган эмес. Аларга бирдей түшүнүктүн жоктугу жекече жашоого жана анын кол тийбестик укугуна шек келтирген кылмыштардын предметин жана объектисин

белгилөөдө белгилүү бир татаалдыктарды жаратат. Алардын чектеш кылмыштардан айырмалоочу өзгөчө белгилерине тиешелүү маселелер талаш бойдон калууда.

Илимде жана укук колдонуу практикасында көрсөтүлгөн түшүнүктөрдү бир түрдүү түшүнүүнүн жоктугу, аларды мыйзамдык жөнгө салуу проблемалары аларды натыйжасыз камсыз кылуунун себептери болуп калды. Ошентип, соттук тажрыйбаны талдоо каралып жаткан берене боюнча кылмыш-жаза иштери сейрек козголуп жаткандыгын аныктап, бул анын жогорку латенттүүлүгүн көрсөтүп турат. КРнын Жогорку сотунун маалыматы боюнча 2017- 2021-жылдар аралыгында КРнын КЖКнын 190-беренеси, “Жекече жашоонун кол тийбестигин бузуу” боюнча 190 кылмыш катталган; алардын ичинен 5 адам соттолгон; 1 адамга катыштуу иш токтотулган.

Заманбап компьютердик технологиялардын жардамы менен ишке ашырууга мүмкүн болгон адамдын жекече жашоосуна кол тийбестиктин бузулушу боюнча кылмыш-жаза жоопкерчилигин колдонуу менен байланышкан суроолорду изилдөөгө чыныгы муктаждык изилденген теманын өзгөчө актуалдуулугун жана маанилүүлүгүн берет. Автоматташтырылган маалыматтык тутумдарды пайдаланууда мүмкүн болгон жеке маалыматтарды санкциясыз чогултуу, иштеп чыгуу жана жайылтуу жеке турмуштун кол тийбестигин бузуунун коомдук коркунучун күчөтөт, анын латенттүүлүгүн жогорулатат. Ушуга байланыштуу маалыматтык технологияларды жана телекоммуникациялык тармактарды пайдалануу менен берилүүчү маалыматтарды коргоо маселелери актуалдаштырылууда.

Диссертациянын темасынын ири илимий программалар (долбоорлор) жана негизги илимий-изилдөө иштери менен байланышы. Диссертациялык изилдөө Кыргыз-Россия Славян университетинин юридикалык факультетинин кылмыш-жаза укугу жана криминология кафедрасынын “Кылмыш-жаза укугунун актуалдуу көйгөйлөрү” илимий темасынын алкагында жүргүзүлдү жана Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздук концепциясына түздөн-түз байланыштуу (№570, 20-декабрь, 2021-ж.).

Диссертациялык иштин максаты адамдын жеке турмушунун кол тийбестигине болгон укугун камсыз кылуунун теориялык жана практикалык маселелерин комплекстүү изилдөө, аны бузгандыгы үчүн кылмыш жоопкерчилигинин чараларын колдонуу, ошондой эле каралып жаткан чөйрөдөгү КР мыйзамдарын өркүндөтүү боюнча сунуштарды иштеп чыгуу болуп саналат.

Изилдөөнүн белгиленген максатына жетүүгө төмөнкү милдеттерди чечүү өбөлгө түзөт:

1. Адамдын жекече жашоосу жана анын кол тийбестигине болгон укук түшүнүгүн аныктоого арналган теориялык суроолорду иликтөө, алардын мазмунун аныктоо;

2. Адамдын жеке жашоого болгон укугун жана анын кол тийбестигин кепилдеген эл аралык-укуктук актыларды талдоо;

3. Адамдын жеке турмушунун кол тийбестигине шек келтирген кылмыштар үчүн кылмыш-жаза жоопкерчилигин караган чет өлкөлөрдүн мыйзамдарын талдоо;

4. Адамдын жеке жашоого жана анын кол тийбестигине болгон укугун жөнгө салуучу жана аны бузгандыгы үчүн жоопкерчилик чараларын караган КРнын мыйзамдарын изилдөө;

5. Адамдын жекече жашоосуна кол тийбестикти бузгандыгы үчүн (КРнын КЖКнын 190-бер.) жоопкерчиликти караган кылмыштык курамга кылмыш-жаза укуктук мүнөздөмө берүү жана каралып жаткан чөйрөдөгү КРнын кылмыш-жаза мыйзамдарын өркүндөтүү боюнча сунуштарды иштеп чыгуу.

Диссертациялык изилдөөнүн илимий жаңылыгы - бул Кыргызстандын укук таануу илиминдеги кылмыштын курамын укуктук талдоого арналган, ата- мекендик Кылмыш-жаза мыйзамдарын өркүндөтүүнүн жана КР жаңы Кылмыш-жаза кодексин колдонууга киргизүүнүн алкагында жеке турмуштун кол тийбестигин бузгандыгы үчүн кылмыш жоопкерчилигин караган алгачкы комплекстүү иштердин бири болуп саналат.

Алынган натыйжалардын практикалык мааниси, алар мамлекеттик органдардын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ченем жаратуу иш-аракеттеринде адамдын жана жарандын жеке укуктарын жана эркиндиктерин, анын ичинде жекече жашоого кол тийбестик укугун камсыз кылуу чөйрөсүндөгү ата-мекендик мыйзамдарды өркүндөтүү максатында, укук коргоо органдарынын укук колдонуу иш-аракеттеринде, ошондой эле кылмыш-жаза укугу курсун изилдөөнүн алкагында окуу процессинде колдонулушу мүмкүн.

Диссертациянын коргоого чыгарылган негизги жоболору:

1. Адамдын жеке турмушунун кол тийбестигине болгон укугу деген түшүнүктүн автордук аныктамасы баяндалган: *“Адамдын жеке турмушунун кол тийбестигине болгон укугу - бул анын жеке турмушуна тиешелүү жана ал өзүнүн жашоо мейкиндигинин конституциялык деңгээлде мамлекет тарабынан берилген жана кепилденген кандайдыр бир кийлигишүүдөн (жеке коопсуздуктан) реалдуу укуктук корголушунун абалын камсыз кылуучу коомчулукка жайылткысы келбеген ар кандай маалыматтардын кол тийбестигине болгон адамдын ажыратылгыс укугу”*.

Сунушталган аныктамада адамдын жеке турмушунун кол

тийбестигине болгон укугунун келип чыгышынын табигый мүнөзү баса белгиленип, коргоо жана сактоонун мамлекеттик кепилдиктери менен камсыз кылуу жана аларды конституциялык деңгээлде бекитүү зарылдыгы көрсөтүлгөн. Аныктама жекече жашоого болгон укуктун маңызын адамдын өзүнүн жашоо мейкиндигин, анын чектерин жана мазмунун, ошондой эле ал бузулган учурда коргоо мүмкүнчүлүгүн аныктоо укугу аркылуу ачуу аракети көрүлөт.

Инсандын жеке турмушунун кол тийбестигине болгон укугунун автордук аныктамасын бир түрдүү түшүнүүнү жана колдонууну талап кылган адамдын жеке коопсуздугун камсыз кылуунун эң башкысы конституциялык жана кылмыш-жаза укуктук концепциясы катарында кароо сунушталат.

2. Адамдын жеке турмушуна кол тийбестик укугун жарыялаган эл аралык-укуктук актыларда “адамдын жеке турмушу” жана “анын кол тийбестик укугу” деген түшүнүктөрдүн так аныктамасы жок экендиги жөнүндө жобо негизделген, анткени бул түшүнүктөрдүн мазмуну динамикалуу өнүгүп жаткан коомдук мамилелердин шарттарында дайыма кеңейип турат.

Жеке адамдын жеке турмушуна кол тийбестик укугун камсыз кылуу чөйрөсүндөгү эл аралык-укуктук актылардын мааниси, алар адамдын жеке турмушуна “кийлигишпөө” деген жалпы таанылган доктринанын бир түрү болуп саналат. Мамлекеттер эл аралык деңгээлде бир жагынан “чек арага карабай” маалымат таратуу эркиндигинин кепилдигин, экинчи жагынан адамдын жеке турмушун урматтоо жана кол тийбестик укугун камсыз кылууга умтулушат.

3. Адамдын жеке турмушунун кол тийбестигин бузгандыгы үчүн кылмыш жоопкерчилигин караган мурдагы СССР өлкөлөрүнүн мыйзамдары укуктук таасир этүү чөйрөсүн кеңейтүүгө умтулат, атап айтканда, адамдын жеке жашоосу гана эмес, анын жеке маалыматтары да жазык коргоосуна жана корголушуна жатат, бул жаңы маалыматтык реалдуулукту жана маалыматтык-укуктук талааны калыптандырууга мамлекеттин белгилүү бир реакциясы менен түшүндүрүлөт.

4. *Адамдын жеке жашоого болгон укугун жана анын кол тийбестигин камсыз кылуу чөйрөсүндөгү Кыргыз Республикасынын мыйзамдарын өркүндөтүү максатында төмөнкүлөр сунушталат:*

1) “Электрондук башкаруу жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 13-беренесинин 2-пунктуна ылайык купуя маалыматка адамдын жеке турмушу жөнүндө бардык маалыматтар кирет, бул толугу менен туура эмес, анткени жеке турмуш жөнүндө бардык маалыматтар жашыруун болуп саналбайт. Мыйзамдын көрсөтүлгөн жобосу ошондой эле КР Конституциясынын 29-беренесине карама-каршы келет, ал купуя

маалыматты жана адамдын жеке турмушу тууралуу маалыматты мыйзамдуу түрдө чектейт.

Ушуга байланыштуу, “Электрондук башкаруу жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 13-беренесинин 2-пунктун КРнын Конституциясына ылайык келтирүү, тактап айтканда, адамдын жеке турмушу жөнүндө жашыруун маалыматты камтыган купуя маалыматка тиешелүү маалыматтардын тизмесине киргизүү керек.

2) КРнын “Теле берүү жана радио уктуруу жөнүндө” Мыйзамынын телекөрсөтүү жана радиоуктуруу чөйрөсүндө адамдын жеке турмушунун кол тийбестигине болгон укугун камсыз кылууга багытталган мамлекеттик саясаттын негизги принциптери бекитилген 4-беренесине, адамдын жана жарандын укуктары менен эркиндиктерин сактоо жана урматтоо принцибин киргизүү, бул КРнын Конституциясынын адам укуктары менен эркиндиктеринин артыкчылыгы, алардын түздөн-түз аракетин, ошондой эле бардык мамлекеттик жана жергиликтүү бийлик органдарынын ишинин маанисин жана мазмунун аныктоодо алардын биринчи даражадагы ролу жөнүндөгү 24-беренесинин талаптарына ылайык келет;

3) КРнын “Массалык маалымат каражаттары жөнүндө” Мыйзамында Интернет-сайттарга массалык маалымат каражаттары катарында укуктук статусун бекитүү, анткени Интернет сайттардын статустарынын белгисиздиги практикада бир катар көйгөйлөрдү жаратат, тактап айтканда: кишинин жекече жашоосуна кол тийбестик укугун буза турган маалыматтарды Интернет түйүндөрүнө жайылткан анонимдүү колдонуучунун жекелигин (физикалык жак жана юридикалык жак катарында дагы) аныктоо өтө кыйынга турат.

5) *Адамдын жеке турмушунун кол тийбестигин бузгандыгы үчүн жоопкерчиликти караган КРнын Кылмыш-жаза мыйзамдарын өркүндөтүү максатында төмөнкүлөр сунушталат:*

1) КРнын КЖКнын 190-бер. 1-2-бөлүктөрүнө ылайык, адамдын жекече жашоосу, ошондой эле жеке же үй-бүлөлүк сырлар жөнүндөгү жашыруун маалыматтар гана кылмыш-жаза мыйзамдарынын коргоосуна кирет. Адамдын жекече жашоосу жөнүндө, ал коомчулукка жарыялоону жана ачыктоону каалабаган башка маалыматтар кылмыш-укуктук коргоодон тышкары калууда.

Кылмыштын бул курамынын предметин кеңейтүү жана кылмыш-жаза Мыйзамынын ченемдеринин адамдын жеке турмушу, жеке жана үй-бүлөлүк сыры жөнүндө купуя маалыматты гана эмес, бүтүндөй жеке турмушту укуктук коргоону камсыз кылган конституциялык-укуктук ченемдерге ылайык келүү принцибин эске алуу менен КР КЖКнын 190-беренесинин төмөнкүдөй редакциясы сунуш кылынат:

«190-берене. Жекече жашоонун кол тийбестигин бузуу

1. “Мыйзамда белгиленгенден башка учурларда, адамдын макулдугусуз купуя маалыматтарды, жекече жашоосу жөнүндө маалыматтарды чогултуу, сактоо, пайдалануу жана жайылтуу, - жазаланат...”.

2) Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодексинин 1-беренесинин 190-бөлүгүнүн диспозициясынын текстинен “жашыруун маалыматты, адамдын жеке турмушу жөнүндө маалыматты анын макулдугусуз мыйзамсыз чогултуу, сактоо, пайдалануу жана жайылтуу ...” деген сөз алып салынсын, анткени берененин текстинде “мыйзамсыз” жана “анын макулдугусуз” деген сөздөрдү бир эле учурда колдонуу туура эмес болуп саналат; мыйзамсыз аракеттерди жасоо жабырлануучу тараптын макулдугун талап кылбайт.

Ушуга байланыштуу КРнын КЖКнын 190-беренесинин 1-бөлүгүнө: «1. Мыйзамда белгиленгенден башка учурларда, адамдын макулдугусуз анын жеке жашоосу жөнүндө маалыматты чогултуу, сактоо, пайдалануу жана жайылтуу...” редакциясы сунушталат.

3) Коомдук жана мамлекеттик турмуштун ар кандай чөйрөлөрүн өнүктүрүүгө жана өркүндөтүүгө заманбап маалыматтык технологиялардын оң таасирин таануу менен бирге ар кандай социалдык тармактарда инсандын жеке турмушу жөнүндө маалыматты мыйзамсыз жайылтуунун жогорулатылган коомдук коркунучун жана ушул укукту бузуучуларга карата жазык жоопкерчилигин колдонуунун буга байланыштуу проблемаларын моюнга албай коюуга болбойт. Адам укуктарын, айрыкча анын жеке жашоосун жана маалымат мейкиндигинде анын кол тийбестик укугун коргоо бир топ татаал, анткени Интернет тармагын динамикалык өнүктүрүү жана өркүндөтүү адамдын жеке жашоосуна кол салуунун жаңы, спецификалык эмес формаларынын пайда болушуна өбөлгө түзөт. Натыйжада, башка адамдардын ар-намысына жана кадыр-баркына шек келтирген маалыматтарды Интернет тармагына тараткандыгы, алардын жеке жашоосуна мыйзамсыз кол салгандыгы үчүн адамды жоопкерчиликке тартуу дээрлик мүмкүн эмес.

Ушуга байланыштуу КРнын КЖКнын 190-беренесин үчүнчү бөлүк менен толуктоо сунушталат, ал өйдөдө келтирилген квалификациялоочу белгилерди камтымакчы:

“190-берене. Жекече жашоонун кол тийбестигин бузуу

Ушул берененин биринчи жана экинчи бөлүктөрүндө каралган, Интернет тармагын пайдалануу менен жасалган жосундар - жазаланат...”.

Ошентип, киргизилген өзгөртүүлөрдү эске алуу менен КР Кылмыш-жаза кодексинин 190-беренесинин төмөнкү редакциясы “Жеке турмуштун кол тийбестигин бузуу” сунушталат:

«1. Мыйзамда белгиленген учурлардан тышкары адамдын макулдугусуз анын жеке турмушу жөнүндө маалыматты жыйноо, сактоо, пайдалануу жана жайылтуу, -

2. Жеке же үй-бүлөлүк сырды чыгармада, жалпыга маалымдоо каражаттарында сүйлөгөндө же башка эл алдында сүйлөгөндө мыйзамсыз пайдалануу же жайылтуу, ошого тете эле адам өзүнүн кызматтык абалынан пайдаланып жасаганда, -

3. Ушул берененин биринчи жана экинчи бөлүктөрүндө каралган, Интернет тармагын пайдалануу менен жасалган жосундар - жазаланат...”.

4) мазмуну боюнча адамдын жеке турмушунун кол тийбестигин бузуу менен жакын кылмыштардын айрым курамдарын талдоо (“Бала асырап алуунун сырын ачыкка чыгаруу” (184-бер.), “Кат алышуунун сырын бузуу” (193-бер.), “Турак жайдын кол тийбестигин бузуу” (194-бер.), мындай кылмыштарды квалификациялоо процессинде келип чыгуучу жалпы жана атайын ченемдердин атаандаштыгы жөнүндө маселени чечүүдө белгилүү бир көйгөйлөр аныкталат. Буга байланыштуу төмөнкүлөр сунушталат:

а) КР КЖКнын 194-беренесинин 1-бөлүгүнүн диспозициясынын текстинен “Турак жайдын кол тийбестигин бузуу”, атап айтканда: “Адамдын менчигинде же башка укукта болгон турак жайга же башка объекттерге бул адамдын эркине каршы мыйзамсыз кирүү”, “мыйзамсыз” деген сөз четтетилгени абзел, анткени “бул адамдын эркине каршы” деген белгини “мыйзамсыз” деген сөз менен бир эле учурда колдонуу ашыкча болуп көрүнөт;

б) КРнын Кылмыш-жаза кодексинин 193-беренесинин “Кат алышуунун сырын бузуу” аталышы төмөнкүдөй редакцияда сунушталат: “193-берене. Кат алышуунун, телефондук жана башка сүйлөшүүлөрдүн, почта, телеграфтык, электрондук же башка билдирүүлөрдүн жашырындуулугун бузуу”, анткени колдонуудагы редакция ушул берененин мазмунуна ылайык келбейт.

Макаланын аталышынан көрүнүп тургандай, ал кат алышуунун сырын гана камсыз кылат, б.а. кол салуунун предмети жазуу жүзүндөгү кат-кабарлар гана болуп саналат. 193-берененин диспозициясында көрсөтүлгөн башка укуктар (сүйлөшүүлөрдүн телефондук жана башка түрлөрүнүн купуялуулугуна, почта-телеграфтык жана электрондук билдирүүлөрдүн жашырындуулугуна укук) кылмыш-жаза укуктук коргоодон жана сактоодон тышкары калат.

Кылмыш-жаза мыйзамдарынын принциптеринин конституциялык принциптерге ылайык келишин сактоо, ошондой эле мыйзамдын беренесинин аталышын анын негизги мазмунунда адекваттуу чагылдырууну камсыз кылуу зарылдыгы жөнүндө улуттук мыйзамдардын

талаптары (“Ченемдик укуктук актылар жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 11-беренесинин 3-пункту), жана анын ченемдери КРнын Конституциясынын жоболоруна негизделгендиги, көрсөтүлгөн Жобонун пайдасына олуттуу аргументтер менен каралгандыгы жөнүндө КР Кылмыш-жаза кодексинин 1-беренесинин түздөн-түз көрсөтүлүшү зарыл.

Издөнүүчүнүн юридикалык илимге кошкон жеке салымы- диссертациялык изилдөөнүн жалпы теориялык тыянактары, коргоого чыгарылган жоболору, ошондой эле КРнын мыйзамдарын өркүндөтүү боюнча конкреттүү сунуштары камтылган негизги илимий жыйынтыктары автордун өзү тарабынан түзүлгөн жана иштелип чыккан.

Изилдөөлөрдүн натыйжаларын апробациялоо. Диссертациялык иштин натыйжалары адам жана жарандын укуктарын жана эркиндиктерин коргоо жана коргоо маселелери талкууланган эл аралык илимий-практикалык конференцияларда, тренингдерде, тегерек столдордо жана семинарларда автордун баяндамаларында чагылдырылган.

Диссертациялык изилдөөнүн натыйжалары окуу процессинде Кыргыз-Россия Славян университетинин юридикалык факультетинин студенттери үчүн «Кылмыш укугу жана криминология» курсун окутууда колдонулуп, ишке ашыруу актысы менен тастыкталган.

Диссертациянын жыйынтыктарын басылмаларда чагылдыруунун толуктугу. Диссертациялык изилдөөнүн жүрүшүндө алынган негизги жыйынтыктар РИНЦтин рецензияланган басылмаларынын тизмесине кирген журналдарда жарыяланган 8 илимий макалада чагылдырылган.

Диссертациянын структурасы жана көлөмү. Иштин структурасы диссертациялык иштин максаттары жана милдеттери менен аныкталат жана кириш сөздү, эки бөлүмдү, 7 бөлүмдү, корутундуну, пайдаланылган адабияттардын тизмесин жана тиркемени камтыйт.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө диссертациялык иштин темасынын актуалдуулугу негизделген; диссертациянын темасынын КРСУнун кылмыш-жаза укугу жана криминология кафедрасынын илимий изилдөө планы жана башка программалар менен байланышы чагылдырылган; изилдөөнүн максаты жана милдеттери көрсөтүлгөн; алынган жыйынтыктардын илимий жаңылыгы жана практикалык мааниси негизделген; коргоого алып чыгуучу диссертациянын негизги жоболору баяндалган; диссертанттын жеке салымы, иштин жыйынтыктарынын апробациясы, диссертациянын натыйжаларынын басылмаларда толук чагылдырылышы, диссертациянын түзүмү жана көлөмү жөнүндө маалыматтар келтирилген.

Биринчи бап «Укуктук анализдин объектиси катары адамдын жекече жашоого болгон укугу» 3 бөлүмдү камтыйт: 1.1-бөлүм

«Адамдын жекече жашоосу жана анын кол тийбестик укугу: түшүнүгү жана мазмуну»; 1.2-бөлүм *«Адамдын жекече жашоосуна кол тийбестик укугун эл аралык- укуктук камсыз кылуу»*; 1.3-бөлүм *«Адамдын жеке турмушунун кол тийбестигин бузуу боюнча чет өлкөлөрдүн мыйзамдарында кылмыш жоопкерчилиги»*.

1.1-бөлүмдө *«Адамдын жекече жашоосу жана анын кол тийбестик укугу: түшүнүгү жана мазмуну»* автор адамдын жекече жашоосундагы кол тийбестикке болгон укугу, ошондой эле аны бузуу боюнча жоопкерчилик түшүнүгүн аныктоодо илимде орун алган ыкмаларды изилдейт. Берилген укук ар кандай укуктук тармактардын- конституциялык, эл аралык, кылмыш-жаза, жарандык ж.б. изилдөөлөрдүн предмети болуп саналышы белгиленет. Ошентип, адамдын жекече жашоого болгон укугун, анын кол тийбестигин конституциялык-укуктук жөнгө салуу маселелерине, ошондой эле ага кол салгандык үчүн жоопкерчиликке россиялык окумуштуу-конституционалисттердин бир катар диссертациялык изилдөөлөрү, илимий макалалары арналган. Алардын ичинен белгилүү орус окумуштууларынын эмгектерин белгилей кетүүбүз керек, М.В. Баглай, О.Е. Кутафин, А.В. Майоров, Ю.П. Зайцева, А.С. Курманов, И.В. Михайленко ж.б. Бул окумуштуулардын эмгектеринде адамдын жекече жашоосу түшүнүгүнүн укуктук аныктамасынын татаалдыгы жана түшүнүксүздүгү белгиленет, анткени ал адам жашоосунун дээрлик бардык аспектилерин камтыйт. Ал үй-бүлөлүк жашоону, туугандык, интимдик, достук байланыштарды жана мамилелерди, адамдын ой жүгүртүүсүн, жүрүм-турумун жана хоббилерин камтыйт. Инсандын жекече жашоосу ошондой эле анын жалгыздык эркиндигине, коомдогу мамилелерине, үйүнүн жана кат-кабарларынын, почта жөнөтмөлөрүнүн жана байланыштарынын купуяда сактоо укугун камтыйт. Жеке жашоо чөйрөсүнө үй-бүлөлүк бюджет жана жеке мүлктүк жана акчалай менчиктерин башкаруу укугу кирет. Жеке жашоонун мазмунуна инсандын психологиялык өзгөчөлүктөрү (тажрыйбалар, эмоциялар, ишенимдер), ошондой эле диний ишенимдер кирет. Айрым окумуштуулар адамдын кесиптик ишмердүүлүгүн, мүчөлүгүн жана коомдук уюмдардагы ишмердүүлүгүн камтыган коомдук жашоосу анын жекече жашоосуна кирбейт деп эсептешет.

Инсандын жеке турмушун жана анын мазмунун так аныктоо маселеси боюнча окумуштуу-укук таануучулардын көз караштарын талдоо авторго бардык ыкмалар үчүн жалпы болуп, анын коомдук иши менен байланышпаган адамдын жашоосунун ар кандай чөйрөлөрү катары жеке жашоону түшүнүү деген тыянак чыгарууга мүмкүндүк берди; жеке жашоо адам аны курчап турган адамдардан, коомдон, мамлекеттен жашыруун калтыруу зарыл деп эсептеген нерселердин бардыгын билдирет. Ошону менен бирге автор окумуштуулардын каралган ыкмаларынын биринде да

жеке турмуштун кол тийбестигинин кепилдиги катары анын маанилүү бөлүгү жөнүндө сөз болбогондугун белгилейт. Анын оюу боюнча, адамдын жекече жашоосу жана жекече жашоого болгон укугу жөнүндө *аларга кол тийбестик укугуна* кепилдик болгондо гана сөз кылууга болот. Адамдын жекече жашоосун түшүнүү үчүн жалпылоо катарында РФтин Конституциялык сотунун позициясы чыгат, анда аныктамада көрсөтүлгөндөй, “адамдын жекече жашоосу”, анын жашоо ишкердүүлүгүнүн чөйрөсүнө кирет, алар мыйзамсыз болгон учурларды кошпогондо, мамлекет тарабынан көзөмөлгө алынбайт.

Жекече жашоонун кол тийбестигин бузуу боюнча кылмыш-укуктук жоопкерчиликтиң көйгөлөрү орус окумуштууларынын Л.Г. Мачковский, Т.Н. Нуркаева, А.В. Серебрянникова, Ю.Е. Сысоева, Т.Ю. Сапранкова, О.А. Пальчиковская, А.Х. Хуаде, Л.О. Красавчикова, И.Л. Петрухин, А.А. Павлинов, В.А.Новиков, Э.Р. Аберхаев, А.Н. Сайгашкин ж.б. илимий изилдөөлөрүнөн каралган.

Адамдын жана граждандын конституциялык укуктарын жана эркиндиктерин, анын ичинде жекече жашоого кол тийбестик укугун укуктук жактан камсыз кылуунун ар кандай аспектилерине белгилүү казак окумуштууларынын эмгектери арналган. Алардын ичинен С.С. Сартаев, Г.С. Сапаргалиев, Г.Р. Рустемова, Е.О. Алауханов, И.Ш. Борчашвили, О.Н. Турлыбаев, Б.О. Беремкулов, В.В. Роот ж.б. эмгектерин белгилеп кетүүгө болот.

Ата-мекендик окумуштуулардын арасынан, эмгектеринде адамдын жана жарандардын конституциялык укугун коргоо жана камсыз кылуунун ар кандай маселелери каралган эмгектери менен К.Ш. Курманов, Л.Ч. Сыдыков, К.М. Осмоналиева, Н.Н. Сулайманов, Б.Г. Тугельбаев, М.К. Саяков, К.А. Исаев, Джаянбаева К.И., Шагивалиева А.К., ж.б.

Адамдын конституциялык укуктарын жана эркиндиктерин укуктук коргоо жана камсыз кылуу, анын ичинде жеке турмушка кол тийбестик укугу, аны бузгандыгы үчүн кылмыш-жаза жоопкерчилигинин чараларын колдонуу маселелерине арналган, албетте, өзүнүн илимий маанисине ээ болгон илимий иштердин сейрек эмес экендигине карабастан, теориялык жана практикалык мүнөздөгү көптөгөн маселелер чечилбеген бойдон калууда. Алсак, азыркы мезгилге чейин “адамдын жекече турмушу”, “жекече турмуштун кол тийбестиги”, “жеке купуялуулук”, “үй-бүлөлүк купуялуулук” деген түшүнүктөрдүн так аныктамасы жок, алар адамдын жекече жашоосуна, анын жеке турмушунун кол тийбестигине кол салган кылмыштарды квалификациялоодо, ошондой эле кылмыштын бул түрүн кылмыштардын чектеш курамдарынан ажыратууда маанилүү. Бул категорияларды олуттуу илимий талдоо жана терең түшүнүү алардын маңызын жана өзгөчөлүгүн ачып берет, бул мыйзамдарды бекитүүдө жана практикалык колдонууда эске алынуугатыйиш. Бул укукту бузгандыгы үчүн

кылмыш-жаза жоопкерчилигинин объектисин жана негиздерин аныктоо маселелери ушул убакка чейин талаш бойдон калып, мындайда практикада кылмыштарды квалификациялоодо белгилүү бир кыйынчылыктарды жаратууда.

1.2-бөлүмдө, «Адамдын жекече жашоосуна кол тийбестик укугун эл аралык- укуктук камсыз кылуу» адамдын жекече жашоого болгон укугун жана анын колтийбестигин бекиткен жана кепилдеген бир катар эл аралык укуктук актылар талданат [Адам укуктарынын жалпы декларациясы (1948-ж.), Эл аралык пакт., Жарандык жана саясий укуктар (1966), Адам укуктарын жана негизги эркиндиктерин коргоо боюнча Европа конвенциясы (1950), Адам укуктарынын Араб хартиясы (1994), Адам укуктары боюнча Америка конвенциясы (1969), Европалык социалдык хартия (1996 ж.), Балдардын укуктары жөнүндө конвенция (1989), Майыптардын укуктары жөнүндө конвенция (2006)]. Автор каралып жаткан эл аралык-укуктук актылар негизинен өткөн кылымдын орто ченинде кабыл алынганына карабай, адамдын жеке турмушуна кол тийбестик укугун камсыз кылуу маселеси азыркы учурда да актуалдуу бойдон кала берээрин белгилейт. Көрсөтүлгөн актыларда ар бир адамдын жеке жана үй- бүлөлүк жашоосун, турак жайын жана корреспонденциясын урматтоо укугуна ээ болуу зарылдыгы айтылат. Инсандын жекече жашоосу кол тийгис болуп саналып, ага кол салган аракеттер кылмыш катарында каралат. Карылар үчүн мекемелерде жайгаштырылган кары адамдардын, социалдык укуктарды ишке ашыруудагы жекече жашоого кол тийбестик укуктарга, ошондой эле өзгөчө коргоого жана жардамга муктаж субъекттер катарында балдардын укуктары эл аралык деңгээлде бекитилген. Бир дагы бала, анын ар-намысына жана беделине жеке жана үй-бүлөлүк жашоого, турак жайдын кол тийбестигине, кат- кабарлардын жашырындуулугуна, мыйзамсыз кол салуудан корголушуна өз укуктарын жүзөгө ашыруусуна өзүм билемдик же мыйзамсыз кийлигишүүнүн объектиси боло албастыгын көрсөткөн ченемдер өзгөчө көңүл бурууга татыктуу. Ушундай эле укуктарга калктын социалдык жактан аярлуу категориясынын өкүлдөрү да ээ. Ар бир майыптын жеке турмушунун кол тийбестигине болгон укугу анын ден соолугунун абалы, аны реабилитациялоонун өзгөчөлүктөрү жөнүндө маалыматтардын купуялыгына, ошондой эле статистикалык жана изилдөөчүлүк жеке маалыматтарды жыйноо жана сактоо тартибине тиешелүү маалыматтардын сакталышына болгон укукту камтыйт.

Автор андан ары Европа өлкөлөрүнүн көпчүлүгүнүн таануусу боюнча, адамдын негизги укуктарынын бири-бул жеке маалыматтарды иштетүү жана колдонуу шарттарында коргоо укугу, бул жеке жашоону коргоо укугунан "келип чыгат" деп белгилейт. Бул укук санариптик жана инновациялык технологиялардын өнүгүшү менен өзгөчө актуалдуулукка ээ

болот. Жеке маалыматтарды иштеп чыгуунун автоматташтырылган системаларынын кеңири таралышы, бир жагынан, маалыматтын ири массивдери менен алмашуу процессин олуттуу түрдө жеңилдетсе, экинчи жагынан – жеке турмуштун кол тийбестигине терс таасир тийгизүүчү принципалдуу жаңы факторлордун пайда болушу менен реалдуу коркунучтарды жаратат. Маалыматтык технологияларды кеңири масштабда колдонуу шартында жеке маалыматтарды автоматташтырылган иштеп чыгуу, социалдык тармактарды активдүү пайдалануу менен интернет тармагын кылмыштуу кол салуу катары колдонуу менен инсандын жеке турмушу жөнүндө маалыматтарды жайылтуу маселеси өзгөчө актуалдуу болууда. Көпчүлүк изилдөөчүлөрдүн көз карашын колдоп, диссертант жеке адам өз ыктыяры менен социалдык тармактарга жайгаштырган маалыматты жекече жашоого кылмыштуу кийлигишүү предмети катары кароого болбойт деп эсептейт, анткени адам өзү бул маалыматтын мыйзамдуу ээси катары аны өз алдынча башкарат.

Аталган эл аралык документтерди талдоо авторго адамдын "жекече жашоосу" жана "анын кол тийбестигине укук" деген түшүнүктөрдүн так, бир беткей аныктамасы жок деген тыянак чыгарууга мүмкүндүк берди. Аталган эл аралык-укуктук актылардын ченемдерин ишке ашыруу практикасы көрсөткөндөй, адамдын жана жарандын укуктарын, эркиндиктерин коргоо боюнча эл аралык органдар өз ишмердүүлүгүндө адамдын жеке турмушунун кол тийбестигине болгон укугун кеңири түшүндүрүүдөн келип чыгат. Эркин маалымат жүгүртүү шарттарында "адамдын жеке турмушу" жана "адамдын жеке турмуштун кол тийбестик укугу" деген түшүнүктөрдүн бир кырдуу жана так аныктама берүү кыйла татаал, анткени динамикалуу өнүгүп жаткан коомдук мамилелердин шартында алардын мазмуну дайыма кеңейип отурат. Автор инсандын жеке турмушуна кол тийбестик укугун камсыз кылуу чөйрөсүндөгү эл аралык-укуктук актылардын мааниси биринчи жагынан мамлекеттердин эл аралык-укуктук деңгээлинде маалыматты "чек арага карабастан" жайылтуу эркиндигинин кепилдигин камсыз кылууга умтулуусун камтыса, экинчи жагынан – инсандын жекече турмушун урматтоо укугунда турат деген тыянак чыгарат.

1.3-бөлүмдө, *"Адамдын жеке турмушунун кол тийбестигине кол салгандыгы үчүн чет өлкөлөрдүн мыйзамдары боюнча кылмыш жоопкерчилиги"* инсандын жеке жашоого болгон укугун жөнгө салган жакынкы жана алыскы чет өлкөлөрдүн мыйзамдарын талдоого арналган. Автор белгилегендей, адам укуктарын жана эркиндиктерин жогорку баалуулук катары таанууга багытталган ата мекендик укуктук системаны реформалоонун заманбап шарттарында адамдын жеке турмушунун кол тийбестигине болгон укугун камсыз кылуунун жалпы жана өзгөчө

өзгөчөлүктөрүн аныктоо жана аны бузгандыгы үчүн кылмыш жоопкерчилигинин чараларын колдонуу максатында жүргүзүлгөн чет өлкөлөрдүн мыйзам чыгаруу тажрыйбасын изилдөө өзгөчө актуалдуулукка ээ болууда. Изилдөө көрсөткөндөй, англо-саксон укуктук тутумуна кирген өлкөлөрдө конституциялык деңгээлде бул укуктун бар экендиги жөнүндө түздөн-түз көрсөтмө жок. Өзүнүн түзүлүшүнүн алгачкы этабында адамдын жеке турмушу жөнүндө укуктук доктрина сот практикасынын жоболоруна негизделген, бул андан ары жеке турмуштун кол тийбестигине болгон укукту коргоону жана сактоону ар тараптан регламенттеген ченемдик укуктук актылардын бирдиктүү системасын чыгарууга өбөлгө түзгөн. Континенталдык укук өлкөлөрү, тескерисинче, бул укукту өлкөнүн башкы Мыйзамында бекитүүнүн зарылдыгын жана маанилүүлүгүн түшүнүшөт. Мындай практика көбүнчө инсандын жеке турмушунун кол тийбестигине болгон укугун бекемдеген негизги эл аралык-укуктук актылардын авторитети жана олуттуу таасири менен түшүндүрүлөт. Чет өлкөлөрдө жеке турмушка кол тийбестик укугун мыйзамдык регламенттөөнүн айырмалоочу өзгөчөлүгү "жеке турмуш" түшүнүгүн жана анын мазмунун аныктоого жетишээрлик кеңири мамиле болуп саналат. Алыскы чет өлкөлөрдүн [Улуу Британия, АКШ, Франция, ФРГ, Испания, Швейцария, Польша] мыйзам чыгаруу практикасы, анда инсандын жеке турмушка кол тийбестик укугу кеңири чечмеленет жана түшүнүлөт, бир жагынан алардын укуктук аң-сезиминин жана маданиятынын жогорку деңгээли, адам укуктарын жана эркиндиктерин коргоо жана коргоо мамлекети үчүн приоритеттүүлүгү, экинчи жагынан, мындай чечмелөө адамдын жеке турмушу түшүнүгүн, анын чектерин так аныктоого мүмкүндүк бербейт, ошондой эле адамдын бул укугуна кол салууда жазык жоопкерчилигинин чараларын белгилөөдө белгилүү бир татаалдыктарды жаратат.

Жакынкы чет өлкөлөрдүн мыйзамдык тажрыйбасын изилдеп чыгып, автор адамдын жеке жашоого болгон укугу мурдагы Советтер Союзунун дээрлик бардык өлкөлөрү тарабынан бекитилген деген тыянакка келген. Бул эмгекте айрым өлкөлөрдүн [Россия Федерациясы (РФ), Казахстан Республикасы (РК), Беларусь Республикасы (РБ)] конституциялык жана кылмыш мыйзамдары талданып, натыйжада автор аймактык жана маданий-экономикалык өзгөчөлүктөрдүн жалпылыгы, советтик идеологиянын таасири деген тыянак чыгарат, узак мезгил аралыгында мамлекеттик-укуктук доктринанын алкагында жеке турмуштун терс кабылдоосунун үстөмдүгү бул институттун "консервативдик" багытта өнүгүшүн шарттады жана бул өлкөлөрдүн улуттук мыйзамдарына адам укуктары жана эркиндиктери жаатындагы эл аралык стандарттарды имплементациялоо процессин татаалдаштырды. Бирок, алардын улуттук эгемендикке ээ болушу мыйзам чыгаруучунун адамдын жеке турмушунун

укуктук табиятын аныктоого жана аны коргоону жана коргоону камсыз кылуу боюнча чараларды иштеп чыгууга болгон мамилесин кескин өзгөрттү.

Жеке турмуштун кол тийбестигин бузгандыгы үчүн жоопкерчиликти жөнгө салуу жаатында аталган өлкөлөрдүн кылмыш-жаза мыйзамдарын талдоо укуктук таасир этүү чөйрөсүн кеңейтүү тенденциясын көрсөттү. Ошентип, кээ бир өлкөлөрдүн (РК жана БР) мыйзамдарына ылайык, адамдын жеке жашоосу гана эмес, кылмыш-жаза коргоо жана коргоо, ошондой эле анын жеке маалыматтар. Мындай “демилге” жаңы маалыматтык реалдуулукту жана маалыматтык-укуктук талааны калыптандырууга мамлекеттин адекваттуу реакциясы болуп саналат.

Чет өлкөлөрдүн мыйзам чыгаруу практикасын изилдөө жана талдоо авторго "алыскы чет" өлкөлөрүндө да, постсоветтик мейкиндик өлкөлөрүндө да жеке турмуштун кол тийбестигин бузгандыгы үчүн кылмыш жоопкерчилиги жөнүндө ченемдерди конструкциялоодо жазалардын түрлөрүн дайындоого дифференцияланган мамиле колдонулгандыгы жөнүндө тыянак чыгарууга мүмкүндүк берди. Континенталдык Европа өлкөлөрүнүн жазык-укуктук ченемдерин талдоо жазанын эң кеңири таралган түрлөрү айып пул жана эркинен ажыратуу экенин көрсөттү. Мындан тышкары, эркиндигинен ажыратуу мөөнөтү сыяктуу айып өлчөмү кылмыштын квалификациялык белгилерине жараша өзгөрөт (мисалы, кызматтык абалын колдонуу менен кылмыш жасоо). Жеке турмушту бузгандыгы үчүн жазанын эң "катаал" түрү Испаниянын Кылмыш – жаза мыйзамында каралган-6 айдан 25 жылга чейин эркинен ажыратуу.

КМШ өлкөлөрүнүн практикасына келсек, адамдын жеке турмушу жөнүндө маалыматка карата мыйзамсыз аракеттер үчүн жазанын өлчөмү же мөөнөтү бул кылмыштын коомдук коркунучунун күчөшүнө байланыштуу көбөйөт. Бул жазалардын ар кандай түрлөрүнүн болушу, баарынан мурда, "жеке турмуштун кол тийбестиги" түшүнүгүнүн көп кырдуу экендиги жана жеке турмуштун кол тийбестигине болгон укукту иш жүзүндө ишке ашыруунун белгилүү бир татаалдыгы менен түшүндүрүлөт. Ошону менен бирге, жазык жоопкерчилигинин эң кеңири таралган чаралары айып пул жана эркинен ажыратуу болуп саналат. Мындан тышкары, бул өлкөлөрдө эркиндигинен ажыратуу мөөнөтүнүн диапозону салыштырмалуу бирдей – 2 жылдан 5 жылга чейин (РФ жана РБ) жана 2 жылдан 6 жылга чейин (РК).

Экинчи бап “Жеке турмушту бузгандыгы үчүн кылмыш-жаза жоопкерчилигинин изилдөө методологиясы жана методдору” диссертациялык изилдөөнүн методологиялык инструменттеринин комплекстүү талдоосуна арналган.

Экинчи бөлүмдүн *“Жеке турмушту бузгандыгы үчүн кылмыш жоопкерчилигинин объектиси жана изилдөө предмети”* аталган биринчи бөлүмүндө диссертациялык изилдөөнүн объектиси жана предмети каралды.

Жеке турмуштун кол тийбестигин бузгандыгы үчүн кылмыш-жаза жоопкерчилигинин маселелерин *изилдөө объектиси* катарында жеке турмуштун кол тийбестигин бузуу менен байланышкан кылмыштарды жасоо чөйрөсүндөгү коомдук мамилелер жана кылмыш-жаза жоопкерчилигинин чараларын колдонуу болуп саналат.

Өз кезегинде жеке турмуштун кол тийбестигин бузгандыгы үчүн кылмыш-жаза жоопкерчилигинин маселелерине арналган диссертациялык изилдөөнүн предмети болуп адамдын жеке жашоого болгон укугун жана анын кол тийбестигин кепилдеген ченемдерди, Кыргыз Республикасынын жана бир катар чет өлкөлөрдүн конституциялык, Кылмыш-жаза, жарандык мыйзамдарынын ченемдерин, Кыргыз Республикасынын расмий мамлекеттик бийлик органдарынын статистикалык маалыматтарын камтыган эл аралык-укуктук актылар эсептелет.

“Жалпы илимий жана жеке илимий изилдөө методдорунун тутуму” бөлүмдүн экинчи бөлүгүндө диссертациялык ишти жазууда колдонулган жана жеке турмуштун кол тийбестигин бузгандыгы үчүн кылмыш жоопкерчилигинин өзгөчөлүктөрүн билүү процессинде олуттуу кызыкчылыкка ээ болгон илимий изилдөөнүн негизги методдорунун сыпаттамасы камтылган. Эң белгилүү жалпы логикалык методдорго анализ, синтез, индукция, дедукция, абстракция, аналогия, моделдөө, жалпылоо жана башкалар кирет. Жалпы илимий методдор ошондой эле кеңири популярдуулугу менен айырмаланат жана өзүнө төмөнкүлөрдү камтыйт: диалектикалык, тарыхый, системалык-структуралык, социологиялык ж.б. методдор. Өз кезегинде жеке илимий методдор диссертациялык изилдөөнүн эмпирикалык бөлүгүнүн алкагында колдонулат, алардын арасында белгилей кетүү керек: социологиялык; статистикалык; кибернетикалык; моделдөө методу; салыштырмалуу-укуктук; формалдуу-юридикалык ж. б.

Үчүнчү бап “Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодекси боюнча жеке турмуштун кол тийбестигин бузуунун укуктук талдоосу” төрт бөлүмдөн турат: 3.1 “Кыргыз Республикасында адамдын жеке турмушун укуктук жактан камсыз кылуу жана коргоо”; 3.2-бөлүм “Адамдын жеке турмушунун кол тийбестигин бузуунун предмети, объектиси жана объективдүү жагы”; 3.3-бөлүм “Адамдын жеке турмушунун кол тийбестигин бузуунун субъекти жана субъективдүү жагы”; 3.4-бөлүм “Жеке турмуштун кол тийбестигин бузууну жеке турмуштун кол тийбестигине кол салуу менен коштолгон кылмыштардын чектеш курамынан ажыратуунун айрым маселелери”.

“Кыргыз Республикасында адамдын жеке турмушун укуктук камсыздоо

жана коргоо” 3.1-бөлүмүндө автор жеке турмуштун кол тийбестигине болгон адамдын укугун коргоо жана сактоо чөйрөсүндөгү эл аралык укуктун ченемдери Кыргыз Республикасынын конституциялык мыйзамдарында өзүнүн өнүгүүсүндө бир нече этаптардан өткөндүгүн белгилейт. КРнын конституциялык мыйзамдарын талдоо көрсөткөндөй, бул укук Конституцияны укуктук коргоонун маанилүү объектилеринин бири болуп саналат. Эгемендүү Кыргызстандын биринчи Конституциясында (1993-ж.) инсандын жеке турмушка кол тийбестик укугун бекиткен норма жок болсо да, анда аны камсыз кылууга багытталган бир катар жоболор камтылган. КРнын колдонуудагы Конституциясы жаңы түшүнүктөрдү камтыйт – “инсандын жеке турмушу жөнүндө маалымат” жана “купуя маалымат”, алар мамлекетти коргоонун жана коргоонун артыкчылыктуу объекттери болуп саналат. Ошону менен бирге, автор, алар Конституция көрсөтүлгөн түшүнүктөрдүн так аныктамасын, алардын мазмунун ачып бербейт жана аларды бузгандыгы үчүн жоопкерчиликти караган ченемдерди камтыбайт, бирок аларды укуктук жактан чектейт деп белгилейт.

Жашыруун маалыматтын расмий (мыйзамдык) аныктамасы, анын мазмуну, анын мүмкүн болуучу түрлөрүн коргоонун жана сактоонун мамлекеттик кепилдиктери, ошондой эле мыйзамдардын ченемдерин сактабоонун кесепеттери Кыргыз Республикасынын бир катар ченемдик укуктук актыларында [Кыргыз Республикасынын 1996-жылдын 8-майындагы № 15 Граждандык кодексинде Кыргыз Республикасынын 2022-жылдын 5-августундагы № 81 Мыйзамынын редакциясында; Кыргыз Республикасынын 2021-жылдын 28-октябрындагы № 128 "Жазыктар жөнүндө" кодекси (КР 2022-жылдын 30-июнундагы № 51 Мыйзамынын редакциясында); Кыргыз Республикасынын Жазык-процесстик кодекси 2021-жылдын 28-октябрындагы №129 (КР 2021-жылдын 28-октябрындагы №126 Мыйзамы менен күчүнө кирген) (КР 2022-жылдын 18-январындагы Мыйзамынын редакциясында) № 4) “Электрондук башкаруу жөнүндө” Кыргыз Республикасынын 2017-жылдын 19-июлундагы №127 Мыйзамы (2022-жылдын 18-ноябрындагы №4 Мыйзамынын редакциясына ылайык); “Кыргыз Республикасынын мамлекеттик органдарынын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын карамагындагы маалыматтарга жетүү жөнүндө” Кыргыз Республикасынын 2006-жылдын 28-декабрындагы №213 Мыйзамы (2022-жылдын 30-июнундагы №53 Мыйзамынын редакциясына ылайык); “Жеке маалымат жөнүндө” Кыргыз Республикасынын 2008-жылдын 14-апрелиндеги № 58 Мыйзамы (2022-жылдын 12-июлундагы № 61 Мыйзамынын редакциясына ылайык); “Ыкчам-иликтөө иши жөнүндө” Кыргыз Республикасынын 1998-жылдын 16-октябрындагы № 131 Мыйзамы (КР 2022-жылдын 18-январындагы № 4 Мыйзамынын редакциясына ылайык); “Жалпыга маалымдоо каражаттары жөнүндө” Кыргыз Республикасынын 1992-жылдын 2-июлундагы N 938-ХП

Мыйзамы (КР 2018-жылдын 22-майындагы №53 Мыйзамынын редакциясына ылайык); 1997-жылдын 5-декабрындагы №88 “Журналисттин кесиптик ишин коргоо жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамы; «Телекөрсөтүү жана радиоуктуруу жөнүндө» Кыргыз Республикасынын 2008-жылдын 2-июнундагы № 106 Мыйзамы (КР 2020-жылдын 17-августундагы № 134 Мыйзамынын редакциясына ылайык)].

Бул актыларды талдоо, алар каралып жаткан укуктун системалуу жана толук регламенттелишин толук камсыз кыла албай тургандыгын көрсөттү. Бул укукту камсыз кылуу менен байланышкан айрым маселелерди мыйзамдык жөнгө салуунун айрым кемчиликтери жөнүндө сөз болуп жатат. Мисалы, КР “Телекөрсөтүү жана радиоуктуруу жөнүндө” Мыйзамында адамдын жана жарандын укуктары менен эркиндиктеринин артыкчылыктуу принциби каралган эмес. Мамлекеттик бийлик жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ишинин маанисин жана мазмунун аныктоодо алардын биринчи даражадагы ролун көрсөткөн конституциялык ченемдердин түздөн-түз колдонуу принцибин сактабагандык көрүнүп турат. Айрым актыларда инсандын жеке турмушуна кол тийбестик укугун түздөн-түз жөнгө салуучу түшүнүктөрдүн жана категориялардын так аныктамасы жок (“коомдук зарыл маалымат” түшүнүгү), бул ошондой эле укук колдонуу практикасында белгилүү бир кыйынчылыктарды жаратат (“Кыргыз Республикасынын мамлекеттик органдарынын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын карамагында турган маалыматтарга жетүү жөнүндө” КР Мыйзамы, “Массалык маалымат каражаттары жөнүндө” КРнын Мыйзамы). Айрым так эместиктер “Изин суутпай издөө иши жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамында камтылган. Анткени, 7-берененин 7-пунктунда көрсөтүлгөндөй, ыйгарым укуктуу органдар "... мыйзам менен корголгон жеке турмуштун, турак-жайдын кол тийбестигине, жеке жана үй-бүлөлүк сырга, ошондой эле жеке аманаттардын жана аманаттардын, кат алышуулардын, телефон менен сүйлөшүүлөрдүн, почта, телеграф жана башка билдирүүлөрдүн сырына" таасир этпеген зарыл маалыматтарды алуу үчүн атайын техникалык каражаттарды колдонууга укуктуу экендиги айтылат. Мыйзамда конкреттүү адам жөнүндө кайсы маалыматтар анын жеке жашоосуна тиешеси жок маалыматка тиешелүү экени көрсөтүлгөн эмес. Ушуга байланыштуу изин суутпай издөө органдарынын кызматкерлери иш жүзүндө адамдын жеке турмушуна, анын сырларына, жеке турмушунун, турак жайынын кол тийбестигине жана адамдын жеке турмушун түзгөн башка элементтерге тиешеси жок маалыматтардан маалыматты кантип "бөлүшөт" деген суроо туулат.

Ушуга байланыштуу автор адамдын жеке турмушунун кол тийбестигине болгон укугун реалдуу камсыз кылуу максатында мыйзамдардын ченемдерин колдонуудагы Кыргыз Республикасынын Конституциясынын жоболоруна

ылайык келтирүү зарыл экенин белгилейт, анткени анда бекитилген принциптер адамдын жогорку баалуулугу, анын укуктары жана эркиндиктери катары таануудан келип чыгат. Атап айтканда, “Телекөрсөтүү жана радиоуктуруу жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын “Телеберүү жана радиоуктуруу чөйрөсүндө мамлекеттик саясаттын негизги принциптери” 4-беренесине “кишинин жана жарандын эркиндиги менен укугун урматтоо жана сактоо принцибин киргизүү сунушталат.

3.2-бөлүм, *“Адамдын жекече жашоосуна кол тийбестиктиктин бузулушунун предмети, объектиси жана объективдүү тарабы”* адамдын жекече жашоосуна жана анын кол тийбестик укугуна кол салган кылмыштын предметинин түшүнүгүн илимий аныктоого байланышкан теориялык маселелерге арналат. Автор белгилегендей, бул маселени изилдөө актуалдуу, анткени ал каралып жаткан кылмыштын курамынын объектисин жана объективдүү жагын аныктоого байланышкан теориялык жана практикалык көйгөйлөрдү ачып берет. Окумуштуулардын бир жактуу эмес пикирлерине карабай, адамдын жекече жашоосу жөнүндөгү маалымат кылмыштын предмети катарында жалпысынан таанылган, бул жерде адам купуя сактоону каалаган; бул адамдын жеке жана үй-бүлөлүк сырларын камтыган маалымат, аны ташуучу эмес, бузуучунун максатына жетүү үчүн каражаты болуп саналат.

КР КЖКнын 190-беренесинде каралган кылмыштын курамын талдоо “Адамдын жекече жашоосунун кол тийбестиги” кылмыштын предмети ар кандай купуялуулукту (жеке турмуштук, кесиптик, коммерциялык жана башка купуялуулуктардын түрлөрүн) камтыган адамдын жекече жашоосу тууралуу купуя маалымат экенин көрсөттү. Автор ата-мекендик мыйзамдарда “Адамдын жекече жашоосу жөнүндө купуя маалымат” деген түшүнүктүн аныктамасы жок экенин белгилейт; купуя маалыматтын аныктамасы бар, б.а. бул башка адамдардын мыйзам менен корголгон сырын камтыган жана жеке жашоонун, коммерциялык, кесиптик жана башка купуялуулуктарга тиешелүү маалымат [Кыргыз Республикасынын 2006-ж., 14-ноябрындагы Мыйзамынын “Кыргыз Республикасынын мамлекеттик органдарынын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын карамагында турган маалыматтарга жетүү жөнүндө” 5-бер. 3-бөл. (Кыргыз Республикасынын 2022-ж., 30-июнундагы №53 Мыйзамынын редакциясында).

Ушуга байланыштуу автор Кылмыш-жаза мыйзамдарынын негизи катары белгилүү болгон ата мекендик Конституциянын ченемин "... жашыруун маалыматты, адамдын жеке турмушу тууралуу маалыматты анын макулдугусуз, мыйзамда белгиленген учурлардан тышкары чогултууга, сактоого, пайдаланууга жана жайылтууга жол берилбестигин" белгилейт (29-бер. 4-п.). Көрүнүп тургандай, Конституция купуя

маалыматты жана адамдын жеке турмушу жөнүндө маалыматты өзүнчө бөлүп көрсөтөт, б.а. мыйзам менен корголгон башка адамдардын сырын камтыган жашыруун маалымат да, ошондой эле кандайдыр бир сырды камтыбаган адамдын жеке турмушу жөнүндө ар кандай маалымат да укуктук коргоого алынат, б. а. жалпысынан адамдын жеке турмушу. Өз кезегинде Кыргыз Республикасынын КЖКнын 190-беренеси адамдын жеке турмушу тууралуу купуя маалыматты, ошондой эле жеке же үй-бүлөлүк сырларды гана коргойт. Көрүнүп тургандай, адамдын жекече жашоосунун жашыруун эмес башка аспектиери кылмыш-жаза мыйзамынын коргоосунан тышкары калат. Ушуга байланыштуу автор кылмыш-жаза мыйзамынын адекваттуулугу окумуштуулардын кылмыш-жаза-укуктук ченемдердин мазмундарынан жана конституциялык жалпы укуктук бекитилген кылмыш-жаза укуктун принциптерине катыштуу аныкталат деген илимий көз караштын болушуна таянат [Диваева И.Р., *Жекече жашоонун кол тийбестигин бузуу үчүн кылмыш-жаза жоопкерчилигинин айрым суроолору// Челябинск мамлекеттик университетинин жарчысы. – 2009. - № 36 (174). – 87-б.*], ошондой эле КРнын КЖКнын 1-беренесинин жобосу, кылмыш-жаза мыйзамы Конституциянын ченемдерине негизделген, КР КЖКнын 190-беренесин конституциялык жоболорго ылайык келтирүүнү сунуштайт, башкача айтканда, адамдын жеке турмушу, жеке же үй - бүлөлүк сыры тууралуу купуя маалыматты гана эмес, бүтүндөй адамдын жеке турмушун да кылмыш-жаза-укуктук жактан коргоону камсыз кылуу.

КР КЖКнын 190-беренесинде каралган *кылмыштын түздөн-түз объектиси* болуп конституциялык деңгээлде бекемделген адамдын жеке турмушунун кол тийбестигине, жеке жана үй-бүлөлүк сырына болгон укугу эсептелет. Бул курамдын кошумча факультативдик түздөн-түз объектиси ден соолукту, ар-намысты, кадыр-баркты, ишкердик беделди ж. б. камсыздоого байланыштуу келип чыккан коомдук мамилелер. Юридикалык илимде объектти аныктоодо, жабырлануучу жашы жете элек же психикалык оору менен ооруган адам болгон учурда пайда болгон маселе дагы эле талаш-тартыштуу. Каралып жаткан меселеде автор бардык адамдар ден соолугунун абалына карабастан жеке турмуштун кол тийбестик укугуна ээ болушу керек деген айкын позицияны карманат, себеби бул укук инсандын табигый укугу ага төрөлгөндөн баштап таандык. Мындан тышкары, бул укук адамдын жана жарандын негизги укуктарын жана эркиндиктерин сактоо жана коргоо жаатындагы эл аралык укуктун актыларында так белгиленген.

Каралып жаткан кылмыштын курамынын элементтеринин бири болуп анын *объективдүү жагы* саналат, анын мүнөзү кылмыштуу кол салуу жасалган же жасалышы мүмкүн болгон коомдук мамилелердин чөйрөсүн аныктайт. Каралып жаткан кылмыштын негизги жана квалификациялуу курамынын белгилерин аныктоо маселеси боюнча окумуштуулардын көз

караштарын талдоодо, автор адамдын жеке турмушу жөнүндө маалыматты объективдүү тарапка жайгаштыруунун максатка ылайыксыздыгы жөнүндө жыйынтыкка келет, анткени иш жүзүндө аны далилдөө кыйын. Башка адамдын жеке же үй- бүлөлүк сырын камтыбаган маалыматты сактоо үчүн адамды жоопкерчиликке тартуу дагы бир топ кыйын. Мындан тышкары, башка адамдын жекече жашоосу тууралуу маалыматты чогулткан адам аларды мыйзамсыз пайдалануу же жайылтуу максатын көздөй албайт. Ушуга байланыштуу автор адамдын жеке турмушу тууралуу маалыматты сактоо сыяктуу объективдүү тараптын белгисин алып салууну максатка ылайыктуу деп эсептейт. Ошондой эле автор 190-бер., 1- бөлүгүнүн диспозициясы анча так эмес. Макаланын текстинен көрүнүп тургандай, бул жосундар мыйзам чыгаруучу тарабынан буга чейин мыйзамсыз деп таанылган жана *жабырлануучунун макулдугу* сыяктуу белгинин киргизилиши, анын пикири боюнча, орунсуз көрүнөт, б.а. укукка каршы аракеттерди жасоо үчүн жабырлануучунун макулдугу талап кылынбайт. Анын пикири боюнча, Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 29-беренесинин 4-пунктунда баяндалган ченемдин редакциясы тиешелүү формулировкага ээ, атап айтканда: "Мыйзамда белгиленген учурлардан тышкары адамдын макулдугусуз анын жеке турмушу тууралуу маалыматты, жашыруун маалыматты жыйноого, сактоого, пайдаланууга жана жайылтууга жол берилбейт.

Адамдын жеке турмушуна кол тийбестигине шек келтирген кылмыштын объективдүү жагын талдоо менен автор маалыматтык жана телекоммуникациялык технологиялардын өнүгүшүнүн азыркы шарттарында адамдын жеке турмушуна кол салуунун жаңы, спецификалык эмес формаларынын пайда болушуна өбөлгө түзгөн адамдын жеке турмушу жөнүндө купуя маалыматты чогултуу, сактоо, пайдалануу жана жайылтуу ыкмалары кыйла өзгөргөндүгүн белгилейт. Мындай шарттарда ар кандай социалдык тармактарда инсандын жеке турмушу жөнүндө маалыматты мыйзамсыз жайылтуунун жогорулатылган коомдук коркунучун жана ушул укукту бузуучуларга карата жазык жоопкерчилигин колдонуунун ушуга байланыштуу проблемаларын моюнга албай коюуга болбойт. Бул жагдайды эске алуу менен автор КР КЖКнын 190-беренесине толуктоо киргизүүнү сунуштайт, анын пикири боюнча адамдын жеке турмушунун кол тийбестигин бузгандыгы үчүн кылмыш жоопкерчилигинин даражасын жогорулатат, тактап айтканда 190- беренени көрсөтүлгөн квалификациялык белгини камтыган үчүнчү бөлүк менен толуктоону сунуш кылат. Мында кылмыш катары жаңыдан жасалган иш эмес, адамдын жекече жашоосу тууралуу маалыматты таратуунун дагы бир ыкмасын көрсөтүү аракети жасалат. 3.3. бөлүмдө, *“Жекече жашоого кол тийбестиктин бузулушунун субъектиси жана субъективдик жагы”*, КР КЖКнын 190- беренесине

“Жекече жашоонун кол тийбестигин бузуу” анализ жүргүзүлүп адамдын жекече жашоосу жөнүндө жашыруун маалыматты мыйзамсыз чогултуу, сактоо, пайдалануу жана жайылтуу үчүн кылмыш-жаза жоопкерчилигинин субъектиси болуп 16 жашка толгон акыл-эси соо адам санала тургандыгын көрсөткөн (1-бөлүк). Автор 16 жашка чейин өспүрүм адамдын жеке турмушуна жана анын кол тийбестигине шек келтирген жосундардын мыйзамсыздыгын жана жазалуулугун түшүнө албайт деген окумуштуулардын юридикалык илимдеги көз карашын белгилейт. Муну түшүнүү инсан калыптанып, социалдык жоопкерчиликтин белгилүү бир формасына ээ болгондо гана болушу мүмкүн. Окумуштуулардын бул пикири 18 жашка толгон адамдардын арасында ушул изилдөөнүн автору тарабынан жүргүзүлгөн социологиялык сурамжылоонун жыйынтыгы менен тастыкталды, ал респонденттердин дээрлик 60% адамдын жеке турмушун бузгандыгы үчүн кылмыш жоопкерчилиги 16 жаштан баштап келерин билбестигин көрсөттү (1- тиркеме).

Бул курамдын квалификациялык белгиси болуп каралып жаткан кылмышты адамдын кызмат абалынан пайдаланып жасоосу саналат, ал үчүн атайын субъект үчүн күчөтүлгөн жоопкерчилик каралган (190-бер. 2-бөлүгү). Автор атайын “Кылмыштык субъект” деген түшүнүк биринчи жолу 2-февраль, 2017-жылдан КРнын КЖКнын 2-беренесинин 26-бөлүгүнө киргизилгендигин белгилейт, бул жерде жалпы субъекттин белгилерине ээ болгон жана кылмыш жасаган адам деп айтылган, анын субъектиси белгилүү бир адам гана боло алат. Ушундай эле жобо 2021-жылдын 28-октябрындагы колдонуудагы КРнын Кылмыш-жаза кодексинде да бар (24-берененин 2-бөлүгү).

Жеке турмуштун кол тийбестигин бузуунун субъективдүү тарабынын өзгөчөлүктөрүн талдоо менен автор жеке турмуштун кол тийбестигин бузууда күнөөнүн интеллектуалдык жана эрктүү аспектиери өзүнүн жыйындысында адам тарабынан жасалган кылмыштын укукка каршы экендигин аңдап- түшүнүүнү, коомдук коркунучтуу кесепеттердин келип чыгышын жана купуя маалымат, жеке же үй-бүлөлүк сыр жагында жеке турмуштун кол тийбестигине багытталган мыйзамсыз аракеттердин келип чыгышын алдын ала билүүнү билдирет деп белгилейт, ошондой эле бул кылмышты жасоого умтулуу жана коомдук коркунучтуу кесепеттердин башталышы. Бул учурда жеке турмуштун кол тийбестигин бузуу түздөн-түз ниет түрүндөгү күнөө менен мүнөздөлөт. Жеке турмуштун кол тийбестигин бузууну квалификациялоодо мыйзам чыгаруучу бул кылмышты жасоонун мотивдерин жана максаттарын аныктоодон атайылап баштарткан, анткени алар бул кылмыштын квалификациясына таасирин тийгизбейт деп эсептеген. Автор белгилегендей, субъективдүү тараптын бул факультативдик белгилеринин каралып жаткан кылмыштын

квалификациясына таасиринин жоктугу аларды изилдөөнүн жана аныктоонун юридикалык маанисин жокко чыгарбайт.

Жеке адамдын жеке турмушуна жана анын кол тийбестигине кол салгандыгы үчүн кылмыш жоопкерчилигинин чараларын талдоодо автор адамдын жеке турмушунун кол тийбестигин бузгандыгы үчүн санкцияларды катаалдатууну негиздүү деп эсептейт, анткени азыркы учурда адам жашоосунунда ушул чөйрөсү кыйла аялуу жана корголбогон болуп саналат.

3.4-бөлүм *“Жеке турмуштун кол тийбестигин бузууну жеке турмуштун кол тийбестигине кол салуу менен коштолгон кылмыштардын чектеш курамынан ажыратуунун айрым маселелери»* ар кандай коомдук мамилелерди коргоону жана коргоону камсыз кылган, мазмуну боюнча жакын жана инсандын жеке турмушунун кол тийбестигине шек келтирген кылмыштардын курамын камтыган КР Кылмыш-жаза мыйзамдарын талдоого арналган. Ошону менен бирге автор жеке турмуштун кол тийбестигин бузган жосундарды квалификациялоодо жалпы жана атайын нормалардын атаандашуусу өзгөчө кыйынчылык жаратаарын белгилейт. КРнын КЖКнын 190-беренесинде каралган жеке турмуштун кол тийбестигин бузуу төмөнкү чектеш курамдардан бөлүнөт: бала асырап алуунун сырын ачыкка чыгаруу (184-берене), кат алышуунун сырын бузуу (193-берене), турак жайдын кол тийбестигин бузуу (194-берене) ж.б. Көрсөтүлгөн ченемдер ар кандай коомдук мамилелерди-үй-бүлө институтун жана жашы жете электерди, менчик укугун, ден соолукту жана башкаларды коргойт. Буга чейин белгиленгендей, бул ченемдер мазмуну боюнча жакын, бул жекече жашоого шек келтирген курамдарды чектөө проблемасынын себеби болуп саналат адам жана анын кол тийбестигине укук болуп саналат.

Бала асырап алуу (багып алуу) купуясын бузуунун курамын талдоо (184-берене) көрсөткөндөй, ал жазык мыйзамынын эки беренесинин аракетине кирет:

- КРнын КЖКнын 190-беренеси “Жекече жашоонун кол тийбестигин бузуу” жана КРнын КЖКнын 184-беренеси “Бала асырап алуунун сырын ачыкка чыгаруу”. Аталган беренелер жалпы жана атайын ченемдер катары өз ара байланышта, анткени 184 – берене үй-бүлөлүк сырдын бир түрүн-бала асырап алуунун сырын сактайт. Каралып жаткан берене асырап алуунун купуялыгын ачыкка чыгаруунун натыйжасында зыян келтирилиши мүмкүн болгон асырап алынгандардын укуктарын коргоонун кылмыш-жаза-укуктук кепилдиги болуп саналат.

Жеке жашоонун кол тийбестигин, турак жайдын кол тийбестигин бузуп жаткан кылмыш ишин КРнын КЖКнын жалпы жана атайын ченемдеринин атаандаштыгында турат, мында бир кылмыш КРнын КЖКнын Өзгөчө

бөлүгүнүн эки же андан көп ченемдеринде каралган белгилерди камтыйт. “Жекече жашоонун кол тийбестигин бузуу” (190-бер.) менен “Турак жайга кол тийбестикти бузуу” (194-бер.) негизги тикелей объектинин жалпылыгына карабастан, көрсөтүлгөн курамдар айрым айырмачылыктарга ээ. Ошентип, 190- беренедө каралган кылмыштын предмети адамдын жеке турмушу жөнүндө купуя маалымат болуп саналат, ал эми 194-беренедө каралган кылмыштын предмети турак-жай фондуна кирген жана кирбеген турак-жай жана турак-жайга тиешелүү эмес жайлар болуп саналат. Каралып жаткан беренеге токтолсок, турак жайдын кол тийбестигин бузган актыны квалификациялоо өзгөчө татаал, эгерде ал атайын техникалык каражаттардын (эсепке алуучу, сүрөткө тартуу же байкоочу приборлордун) жардамы менен ичинен башкарылса. Бул учурда, бул иш – аракеттер, бир жагынан, адамдын жекече жашоосу жөнүндө маалыматтарды чогултуу болсо, экинчи жагынан, турак жайга кирүүнүн бир түрү болуп саналат. Ушуга байланыштуу бул укукка каршы жосунду квалификациялоодо кайсы статьяны колдонуу керек деген суроо туулат - жеке турмуштун кол тийбестигин бузгандыгы үчүн жоопкерчиликти караган берене же болбосо турак жайдын колтийбестигин бузгандыгы үчүн жоопкерчиликти караган берене. Автордун айтымында, бул жосунду 190-чу жана 194-беренелердин жыйындысы боюнча квалификациялоо туура көрүнөт, анткени адамдын жеке турмушу тууралуу купуя маалыматты мыйзамсыз чогултууга багытталган ниет бар.

Адамдын жекече жашоонун кол тийбестигине шек келтирген кылмышты (190 - бер.) кат алышуунун купуялыгын бузуудан ажыратуу маселесин (193-бер.) карап чыгып, автор көрсөтүлгөн кылмыштар жалпы негизги түздөн-түз объектиге-адамдын жана жарандын кат алышуунун, телефондук жана башка сүйлөшүүлөрдүн, почта, телеграфтык, электрондук жана башка билдирүүлөрдүн купуялыгына конституциялык укукка ээ экендигине карабастан, алар бири- биринен кыйла айырмаланарын белгилейт. Ошентип, КРнын КЖКнын 190- беренесинде каралган кылмыштын предмети, белгиленгендей, адамдын жеке турмушу жана жеке же үй-бүлөлүк сыры тууралуу купуя маалымат болуп саналат. Өз кезегинде КР КЖКнын 193-беренесинде каралган кылмыштын предмети ар кандай маалыматтар, анын ичинде купуя эмес маалыматтар болушу мүмкүн. Бул маалыматтар мыйзамда так көрсөтүлгөн ыкмалар менен, тактап айтканда байланыш каражаттары же компьютерди колдонуу менен, ошондой эле маалыматты жашыруун алуу үчүн атайын техникалык каражаттарды колдонуу менен берилет. Телефон сүйлөшүүлөрүн тыңшоо жолу менен адамдын жеке турмушу тууралуу маалыматты мыйзамсыз чогултуу, почта-телеграф корреспонденциясынын мазмуну менен мыйзамсыз таанышуу КРнын КЖКнын 190-беренесинде “Жекече жашоонун кол тийбестигин

бузуу” жана 193-беренедө “Кат алышуунун купуялыгын бузуу” каралган кылмыштардын жыйындысын түзөт. Маалымат чогултуунун бул ыкмасы КРнын КЖКнын 190-беренесинде көрсөтүлгөн эмес, ушуга байланыштуу КРнын КЖКнын 193-беренеси боюнча кошумча квалификация талап кылынат.

КОРУТУНДУ Аткарылган иштин жыйынтыгы боюнча төмөнкүдөй тыянактар түзүлдү:

1. Илимде жекече жашоого болгон кол тийбестик укукту жана анын мазмунун бирдиктүү түшүнүүнүн жоктугу анын татаалдыгы жана көп кырдуулугу менен түшүндүрүлөт. Укуктук илимде "адамдын жеке жашоосу" жана "адамдын жеке жашоого болгон укугу" түшүнүктөрүн аныктоонун ар кандай ыкмалары бар, бул адамдын жеке жашоосунун бардык компоненттерин аныктоонун айкын татаалдыгы менен түшүндүрүлөт. Жеке турмуштун түйшүктүү аныктамаларында анын маңызын аныктоо кыйынга турат; анын көптөгөн элементтерин карап жатып, негизги түшүнүгүн жоготуу мүмкүн.

“Адамдын жеке турмушу” жана “адамдын жеке турмушунун кол тийбестигине укук” түшүнүктөрүн так аныктоо кылмыш-жаза укугу илими үчүн да актуалдуу, анткени ал укук бузууда кол салуунун объектисин, юридикалык жоопкерчиликтиң негиздерин туура аныктоого, ошондой эле башка укукка каршы жосундардан айырмаланган анын өзгөчө белгилерин бөлүп көрсөтүүгө мүмкүндүк берет.

2. Адамдын жеке турмушунун кол тийбестигине болгон укугун регламенттеген эл аралык-укуктук актыларда адамдын "жеке турмушу" жана "адамдын жеке турмушунун кол тийбестигине укугу" деген түшүнүктөрдүн так аныктамасы жок. Ошону менен бирге, аталган актыларда камтылган нормалар адамдын жеке турмушуна жалпыга таанылган "кийлигишпөө доктринасы" болуп саналат, анда инсандын жекече жашоосун урматтоо укугу анын жекече жашоосуна кийлигишпөө укугу, анын деталдарын ачыкка чыгарбастан жекече жашоого болгон укук катары каралат.

Адамдын жана жарандын укуктарын жана эркиндиктерин коргоо боюнча эл аралык органдар өздөрүнүн практикалык ишмердүүлүгүндө адамдын жеке жашоого болгон укугун кеңири чечмелөөдөн башталат, ал адамдын жеке жашоого болгон укугун жана анын кол тийбестигин жарыялаган эл аралык-укуктук актылардын тиешелүү беренелеринде камтылган теориялык формулировкасынан кыйла айырмаланат.

3. Чет өлкөлөрдө жеке жашоого болгон адамдын укугун жазык-укуктук жактан камсыз кылуу алардын укуктук тутумдарынын өзгөчөлүктөрү менен шартталган. Англо-саксон жана роман-герман укуктук системаларынын өлкөлөрү үчүн жалпы болуп, мыйзамдарда “адамдын жеке жашоосу” жана

“адамдын жеке жашоого болгон укугу” түшүнүктөрүнүн так аныктамасынын жоктугу, натыйжада алардын кеңири түшүнүгү болуп саналат.

4. Адамдын жеке турмушуна кол тийбестик укугун камсыз кылуу чөйрөсүндөгү улуттук мыйзамдарды талдоо анда “адамдын жеке турмушу” жана “ага кол тийбестик укугу” деген түшүнүктөрдүн так аныктамасы жок экендигин көрсөттү. Ошону менен бирге КРнын мыйзамдары купуя маалыматтын түшүнүгүн жана мазмунун так жана так аныктады, анын мүмкүн болгон түрлөрүн коргоонун жана коргоонун мамлекеттик кепилдиктерин, ошондой эле мыйзамдык жоболорду сактабоонун кесепеттерин аныктады.

Жеке турмушка кол тийбестик укугун камсыз кылуу чөйрөсүндөгү Кыргыз Республикасынын мыйзамдарын изилдөө анын айрым кемчиликтери бар экендигин көрсөттү. Тактап айтканда, кеп адамдын жана жарандын укуктары менен эркиндиктеринин приоритеттүү принциби чагылдырылбаган, конституциялык ченемдердин түздөн-түз колдонулуу принцибин сактабаган актылар жөнүндө болууда.

5. Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодексинин 190-беренесинде каралган кылмыштын предмети катары жеке же башка бирөөнүн сырын гана түзбөстөн, адамдын жеке турмушу тууралуу ар кандай маалыматтар таанылышы керек.

Жеке турмуштун кол тийбестигине шек келтирген кылмыштын объектиси болуп жеке адамдын жеке турмушунун кол тийбестигине болгон укугун ишке ашыруусуна байланыштуу келип чыккан, КР конституциялык жана кылмыш-жаза мыйзамдары менен кепилденген коомдук мамилелер саналат.

КР Кылмыш-жаза кодексинин 190-беренесинде каралган кылмыштын түздөн-түз объектиси болуп конституциялык деңгээлде бекемделген адамдын жеке турмушунун кол тийбестигине, жеке жана үй-бүлөлүк сырына болгон укугу саналат. Бул курамдын кошумча факультативдик түздөн-түз объектиси болуп ден соолукту, ар-намысты, кадыр-баркты, ишкердик беделди ж. б. камсыздоого байланыштуу келип чыккан коомдук мамилелер саналат.

6. Жеке турмушка кол тийбестигине шек келтирген кылмыштарды кылмыштардын чектеш курамдарынан ажыратуунун талаш маселелери автордун каралып жаткан кылмыш курамдарын квалификациялоодо колдонулган практикалык сунуштарды иштеп чыгуусуна өбөлгө түздү.

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР: Адамдын жеке кол тийбестигине болгон укуктарынын кепилдигин камсыз кылуу максатында автор тарабынан бул чөйрөдөгү Кыргыз Республикасынын мыйзамдарын өркүндөтүү боюнча бир катар конкреттүү сунуштар иштелип чыккан, алар коргоого сунушталган жоболордо чагылдырылган.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН ТЕМАСЫ БОЮНЧА БАСЫЛЫП ЧЫККАН ЭМГЕКТЕРДИН ТИЗМЕСИ:

1. **Иманкулова, А.Н.** Кылмыш-жаза-укуктук коргоонун объектиси катары адамдын жекече жашоосунун кол тийбестигине болгон конституциялык укугу [Текст] / А.Н. Иманкулова // Кыргыз-Россия Славян университетинин жарчысы. – 2020. – Т. 20. – № 3. – 73-76-бет. <https://elibrary.ru/item.asp?id=42841289>
2. **Иманкулова, А.Н.** Адамдын жеке турмушунун кол тийбестигине болгон укугун эл аралык-укуктук камсыз кылуу [Текст] / А.Н. Иманкулова // Кыргыз-Россия Славян университетинин жарчысы. – 2020. – Т. 20. – №3. – 141- 145-бет. <https://elibrary.ru/item.asp?id=42841305>
3. **Иманкулова, А.Н.** Адамдын жекече жашоосуна кол тийбестик укугу боюнча Кыргызстандын конституциялык мыйзамдарынын өнүгүүсүнүн тарыхый аспектиери жөнүндө [Текст] / А.Н. Иманкулова // Кыргыз-Россия Славян университетинин жарчысы. – 2021. – Т. 21. – № 10. –13-17-бет. <https://elibrary.ru/item.asp?id=47155044>
4. **Иманкулова, А.Н.** Адамдын жекече жашоосуна кол салуу үчүн жоопкерчилик жөнүндө Кыргызстандын кылмыш мыйзамдарынын өнүгүү тарыхы [Текст] / А.Н. Иманкулова // Кыргыз-Россия Славян университетинин жарчысы. – 2021. – Т. 21. – № 10. –18-23-бет. <https://elibrary.ru/item.asp?id=47155045>
5. **Иманкулова, А.Н.** Ар кимдин жекече жашоосуна кол тийбестикке болгон укугу жөнүндө Кыргыз Республикасынын мыйзамдары [Текст] / А.Н. Иманкулова // Кыргыз-Россия Славян университетинин жарчысы. – 2021. –Т. 21. –№ 11. – 40-44-бет. <https://elibrary.ru/item.asp?id=47934552>
6. **Иманкулова, А.Н.** Чет өлкөлөрдүн мыйзамдары боюнча жекече жашоонун кол тийбестигине болгон адамдын укугун бузгандык үчүн кылмыш- жаза-укуктук жоопкерчилик [Текст] / А.Н. Иманкулова // Кыргыз-Россия Славян университетинин жарчысы. –2021. – Т. 21. – № 11. –45-50-бет. <https://elibrary.ru/item.asp?id=47934553>
7. **Иманкулова, А.Н.** Жекече жашоого кол тийбестикке шек келтирген кылмыштар жөнүндө (КМШ өлкөлөрүнүн мыйзамдык тажрыйбасы) [Текст] / А.Н. Иманкулова // Укук жана мамлекет: теория жана практика. – 2021. – № 4 (196). 133-137-бет. <https://elibrary.ru/item.asp?id=46449094>
8. **Иманкулова, А.Н.** Адамдын жекече жашоосунун кол тийбестигин бузуунун субъектиси жана субъективдүү жагы жөнүндө [Текст] / А.Н. Иманкулова // Укук жана мамлекет: теория жана практика. – 2021. – № 5 (197). –123-126-бет. <https://elibrary.ru/item.asp?id=46490345>

**Иманкулова Айзада Нурбековнанын 12.00.08 – жазык укугу,
криминология; жазык-аткаруу укугу адистиги боюнча юридика
илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденүүгө
«Жекежашоонун кол тийбестигин бузуу үчүн жазык жоопкерчилиги»
темасындагы диссертациясына резюме**

Негизги сөздөр: адамдын жеке жашоосу, жеке жашоонун кол тийбестик укугу, жеке жана үй-бүлөлүк сыр, купуя маалымат, жеке маалыматтар, жеке жашоонун кол тийбестигин бузуу үчүн жазык жоопкерчилиги.

Изилдөө объекти – адамдын жеке жашоосунун кол тийбестигине кол салган кылмышты жасоого байланыштуу пайда болгон коомдук мамилелер жана жазык жоопкерчилигинин чараларын колдонуу.

Изилдөөнүн предмети – эл аралык-укуктук актылар, КРнын жана бир катар чет өлкөлөрдүн адамдын жеке жашоого укугун жана анын кол тийбестигин кепилдеген, конституциялык, жазык, жарандык мыйзамдарынын ченемдери, КРнын расмий мамлекеттик бийлик органдарынын статистикалык маалыматтары, социологиялык сурамжылоонун жыйынтыктары ж.б.

Иштин максаты – адамдын жеке жашоосунун кол тийбестигин укуктук камсыздоонун теориялык жана практикалык көйгөйлөрүн комплекстүү изилдөө, аны бузгандыгы үчүн жазык жоопкерчилигинин чараларын колдонуу, ошондой эле каралып жаткан чөйрөдө КР мыйзамдарын өркүндөтүү боюнча сунуштамаларды иштеп чыгуу.

Изилдөөнүн ыкмалары жана аппаратура – таанып-билүүнүн жалпы илимий жана атайын ыкмалары: диалектикалык, тарыхый, системалык-структуралык талдоо, салыштыруу-укуктук, укуктук моделдөө ыкмасы, конкреттүү-социологиялык ж.б.

Алынган жыйынтыктар жана алардын жаңылыгы: диссертация адамдын жеке жашоосунун кол тийбестигин бузгандыгы үчүн жазык жоопкерчилигин караган кылмыштын курамын талдоого арналган КР укуктук илиминдеги алгачкы комплекстүү иштердин бири болуп саналат; каралып жаткан чөйрөдө КР жазык мыйзамдарын өркүндөтүү боюнча сунуштар иштелип чыкты.

Пайдалануу даражасы же пайдалануу боюнча сунуштар: диссертацияда түзүлгөн тыянактар жана сунуштамалар мамлекеттик бийлик жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын адамдын жана жарандын жеке укуктарын жана эркиндиктерин камсыздоо чөйрөсүндөгү ченем чыгаруу ишинде, ошондой эле КР укук коргоо органдарынын укук колдонуу ишинде пайдаланылышы мүмкүн.

Колдонуу чөйрөсү: жазык укугу, криминология, конституциялык укук.

РЕЗЮМЕ

диссертации Иманкуловой Айзады Нурбековны на тему:
«Уголовная ответственность за нарушение неприкосновенности частной жизни» на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право, криминология; уголовно-исполнительное право

Ключевые слова: частная жизнь человека, право на неприкосновенность частной жизни, личная и семейная тайны, конфиденциальная информация, персональные данные, уголовная ответственность за нарушение неприкосновенности частной жизни.

Объект исследования - общественные отношения, возникающие в связи совершением преступлений, посягающих на неприкосновенность частной жизни человека, и применения мер уголовной ответственности.

Предмет исследования – международно-правовые акты, нормы конституционного, уголовного, гражданского законодательства КР и ряда зарубежных стран, гарантирующие право человека на частную жизнь и ее неприкосновенность, статистические данные официальных органов государственной власти КР, результаты социологического опроса и др.

Цель работы - комплексное исследование теоретических и практических проблем правового обеспечения неприкосновенности частной жизни человека, применения мер уголовной ответственности за ее нарушение, а также разработка рекомендаций по совершенствованию законодательства КР в рассматриваемой сфере.

Методы исследования и аппаратура – общенаучные и специальные методы познания: диалектический, исторический, системно-структурный анализ, сравнительно-правовой, метод правового моделирования, конкретно- социологический и др.

Полученные результаты и их новизна: диссертация представляет собой одну из первых комплексных работ в правовой науке КР, посвященных анализу состава преступления, предусматривающего уголовную ответственность за нарушение неприкосновенности частной жизни человека; разработаны предложения по совершенствованию уголовного законодательства КР в рассматриваемой сфере.

Степень использования или рекомендации по использованию: выводы и рекомендации, сформулированные в диссертации, могут быть использованы в нормотворческой деятельности органов государственной власти и местного самоуправления в сфере обеспечения личных прав и свобод человека и гражданина, а также в правоприменительной деятельности правоохранительных органов КР.

Область применения: уголовное право, криминология, конституционное право.

ABSTRACT

of the thesis by Imankulova Aizada Nurbekovna on the topic of:

"Criminalliability for violation of privacy" for the degree of candidate of legal sciences majoring in 12.00.08 – Criminal law, criminology; penal law

Key words: Human privacy, right to privacy, personal and family secrets, confidential information, personal data, criminal liability for violation of privacy.

Object of research - social relations arising in connection with the commission of crimes infringing on the privacy of a person, and the application of criminal penalties.

Subject of research – international legal acts, norms of constitutional, criminal, civil legislation of the Kyrgyz Republic and a number of foreign countries that guarantee the human right to privacy and its inviolability, statistical data of official state authorities of the Kyrgyz Republic, the results of a sociological survey, etc.

Purpose of thesis - comprehensive study of theoretical and practical problems of legal protection of the inviolability of private life, the application of measures of criminal liability for its violation, as well as the development of recommendations for improving the legislation of the Kyrgyz Republic in this area.

Research methods and apparatus – general scientific and special methods of knowledge: dialectical, historical, system-structural analysis, comparative-legal, method of legal modeling, specific sociological, etc.

Results obtained and novelty thereof: thesis is one of the first comprehensive works in the legal science of the Kyrgyz Republic, dedicated to the analysis of the corpus delicti, which provides for criminal liability for violation of the inviolability of private life; proposals for improving the criminal legislation of the Kyrgyz Republic in this area have been developed.

Efficiency or recommendations for use: findings and recommendations formulated in the thesis can be used in the rule-making activity of state authorities and local self-government authorities in the sphere of ensuring personal rights and freedoms of man and citizen, as well as in the law enforcement activity of law enforcement agencies of the Kyrgyz Republic.

Scope of application: criminal law, criminology, constitutional law.